

LŐRINCZ József

Hazai börtönügyünk a sztálini büntetőpolitika jármában

(DOI: 10.31626/HU-EISSN2530094X.I.TOM.087-102.p)

A Csemegi-kódexben foglalt büntetési rendszer teljes átalakítását az 1951. I. 1-én hatályba lépett a büntető-törvénykönyv általános része végezte el azzal, hogy csak egyfajta szabadságvesztést ismert: *a börtönt*.¹ Ezzel megszüntette a korábbi szabályozás differenciált szabadságvesztés-büntetési nemeit és szükségtelennek nyilvánította a végrehajtás progresszivitását is. Az alapvető módosítást a miniszeri indokolásban azzal magyarázták, hogy a szabadságvesztés változatos sokasága szükségtelen, egyenesen káros, mert a büntető törvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti.² Az egységesítés valós indoka az volt, hogy a büntető hatalom szovjet mintára kívánta felhasználni a fogvatartottak munkarejét az újjáépítésben, a munkaerőhiányban szenvedő, rendkívüli igénybevételt jelentő termelési folyamatokban, egyébként pedig a dinamikusan emelkedő fogvatartotti létszám elhelyezésére amúgy sem álltak rendelkezésre megfelelő számú intézetek.

A büntetőtörvénykönyv általános része³ meghatározta a büntetés kiszabásának célját. E célok között jelölte meg a dolgozó nép védelmét, az elkövető megjavítását és nevelését, továbbá az általános megelőzést, a generális prevenciót. E rendelkezésnek megfelelően a büntetőtörvénykönyv általános része a büntetés-végrehajtás feladatává tette *az elítéltek nevelését*.⁴ E különösen hangsúlyos jogszabályi kiemelés mögött az a felfogás állt, hogy az emberek tudatának, személyiségüknek átalakítását a szocializmus győzelme elengedhetetlen feltételének tekintették, amelyhez az útmutatást a marxizmus klasszikusai szolgáltatták. Az uralkodó marxista dogma szerint a bűnözés az egymással antagonisztikus ellentétben álló osztályok közötti feszültségből fakad, amely azonban az osztálykülönbségek felszámolásával megszűnik és így a bűnözés is, mint történelmi kategória mintegy önmagától szűnik meg. Úgy vélték, hogy a szocializmus korabeli térhódítása immár lehetővé tette a baráti – a munkás- és paraszti - osztályok békés egymás mellett élését, a bűnözés ezután már csak abból a tudati elmaradásból fakadhat, ami a kapitalista múltból és a még

meglevő kapitalista környezetből táplálkozik. Feltételezték, hogy nincs ez másképpen a börtönben sem, ahol az ideológiai tájékozottság, a helyes politikai-világnézeti felkészültség egyfelől eljuttathatja a bűnelkövetőt cselekménye történelmi-társadalmi anakronizmusának felismeréséig, másrészt segíti a beilleszkedését a társadalmi munkamegosztásba, éppen ezért a büntetés-végrehajtás céljául a felvilágosítást, a nevelést tüzte.

E korszak politikai hatalma az „agymosásnak” sajátos, radikális eszközeként alkalmazta a büntetőjogot és a börtönt. Hóni büntetőjogunk a fordulat évétől, 1948-tól 1956-ig az egypártrendszerű, monolitikussá merevedő állami politika direkt irányítású eszközévé torzult, amely ugyan korszerű és hangzatos elveket képviselt, de gyakorlatában az osztályharc egyik elötretolt bástyájaként a „szocializmus építésével szembefordulók” megleckéztetését végezte el. KIRÁLY Tibor erről a következőket írta: „A büntetőjog alkalmazásával reagált az állam minden – a központi tervekkel és ideológiával ellenétes – megmozdulásra, nemegyszer fölöslegesen és szélsőségesen. A büntetőjog és alkalmazása töltötte be azt a reménytelen szerepet, hogy őre legyen a tervteljesítésnek, hogy biztosítsa a szocialista tudat kialakítását, az önkéntes munkafegyelem diadalra jutását. Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy nem a társadalmi, gazdasági, hanem a büntetőjogi törvényeknek kellett vezérelniük a termelési folyamatokat és kialakítani az emberek meggyőződését.”⁵ Hazai történetünkben ez a példa nélkül álló nyolc év azt eredményezte, hogy a büntetőjog évszázados garanciáinak legtöbbszörét megszegték és a törvényes formák betartásával, vagy sok esetben anélkül, százezrek váltak egy beteges büntetőhatalom martalékává.

Az 1948-tól 1956-ig kiszabott szabadságvesztés-büntetések pontos számára vonatkozó adataink is hiányosak, mint ahogyan hiányosak a fogvatartotti létszámadataink is. Ebben az időszakban a fogvatartotti létszámhullámmás – hazai történelmünkben egyedülálló módon – szinte szeizmográfként tükrözte a „nagypolitikai” erőviszonyok változását a Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnökségén, illetve közvetlenebbül, de ez előbbi hatására a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségén belül. IZSÁK Lajos történész kutatásai szerint 1951-1953 első negyede között mintegy 650 ezer személy ellen

indítottak büntetőeljárást, ebből 387 ezer főt marasztaltak el.⁶ A leggyakrabban alkalmazott büntetés – az elítélések mintegy 75%-a – börtön volt. A rendszerváltozásig megjelent feldolgozások sem tartalmaznak hiteles számadatokat, ennek oka lehet, hogy azokat az 1950-es években gondosan megsemmisítették. Az egykori forrásmunkákból⁷ így csupán következtetni lehet a fogvatartotti létszám alakulására. ROSENFELD (RÁKOSI) Mátyás és csoportja a hatalom teljes kisajátítása érdekében könyörtelenül félreállította azokat, akik bármilyen formában aka-dályát jelenthettek volna hatalmuk gyakorlásának.

A szakirodalmi forrásokból arra lehet következtetni, hogy az 1948-1949-ben meginduló represszív büntetőpolitika következtében 1951. végére a hazai büntetés-végrehajtás zárt intézeteiben, de főleg külső munkahelyein mintegy 46 000 főre nőtt a fogvatartottak létszáma, amely 1952. decemberére már 76 000 főre duzzadt. A népbíróságok és a rendes bíróságok párhuzamos ítélkezési tevékenysége azt eredményezte, hogy egyre elviselhetetlenebb zsúfoltsággal kellett a büntetőintézeteknek szembenézniük. A fokozódó zsúfoltság tehermentesítésére felmerült ugyan újabb büntetőintézetek létesítésének gondolata, ezt azonban a megfelelő pénzeszközök híján gyorsan elvetették. Az 1949-től a baloldali pártok politikai hegemoniájának megerősödésével kezdett körvonalazódni az a büntetőpolitikai szándék, hogy az elhelyezési és munkáltatási gondok megoldását nyitott végrehajtási helyek létesítésével, gyáraknak, üzemeknek, bányáknak, építkezési körzeteknek a büntetés-végrehajtás számára átadásával kell megoldani.⁸

A szovjet modell alapján kialakított, „nyitott végrehajtási helyek”, bányák, építkezések, mezőgazdasági munkahelyek stb. 1952. végére már szinte az egész országot behálózták. Az úgynevezett *őrparancsnokságok*, illetve *munkahely-parancsnokságok* mintegy 45 helyen dolgoztattak elítélteket.⁹ A hazai szénbányák közül elítélteket dolgoztattak a Várpalotai Cseri aknában (900-1100 fő elítélt), Oroszlányban a XVIII. aknában (mintegy 1000 fő elítélt), Csolnokon a IX. a XII. és a XIV. aknában (800-900 fő elítélt), Tatabányán a XIV. aknában (mintegy 1000 fő elítélt), ezenkívül mintegy 10 000 fő elítélt dolgozott a pécsi, a komlói a dorogi, az ajkai, a borsodnánási, a kisterenyei, a nagybáttonyi bányákban. Több ezer elítélt dolgozott kőbányákban, így Badacsonyban, Recskén, a Mátra és a

Bükk kőbányáiban. 8000-10 000 fő elítéltet dolgoztattak különböző építkezéseken, így a miskolci és a veszprémi egyetemi épületek létesítésénél, a budai vár helyreállításában, települések, mint Kazincbarcika, Sztálinváros, Komló felépítésében, különböző ipari létesítmények, mint a tiszalöki erőmű, vagy az inotai kohómű létrehozásában. 12 000 - 14 000 elítélt dolgozott mezőgazdasági területeken. A Közérdekű Munkák Igazgatósága, az Építésügyi Minisztériumnál vagy a bányászatban foglalkoztatottak számának alakulását pontosabban a Belügyminisztérium VII. Főosztályának 1953. VI. 10-i jelentése tartalmazza, amely az internálás jogintézményének megszüntetéséről rendelkezett külön részletezi a szabadulók arányát. A jelentés szerint a letartóztatottak, internáltak és katonai elítéltek száma 1953. VI. 1-ei állapot szerint 41 184 fő volt, melyből 28 032 fő dolgozott **(I. sz. melléklet)**.

Az elítélteknek csupán egy kisebb részét tartották zárt intézetekben, illetve dolgoztatták az intézethez tartozó vállalatoknál. Az elítéltek nagyobb munkateljesítményre ösztönzésére alkalmazták az ún. „napelengedést”, vagyis a havi 100%-ot meghaladó teljesítmény után 5%-onként, a bányászatban 2%-onként egy-egy napot elengedtek a büntetésből. Ugyancsak a teljesítménytől tették függővé a különféle kedvezményeknek, mint a hozzátartozókkal való kapcsolattartásnak, a különböző programokon való részvételnek az engedélyezését.

A Magyar Dolgozók Pártja Titkárságának 1952. V. 28-ai határozata a letartóztatottak és internáltak munkájával összefüggő kérdéseket áttekintve, kifogásolta a munkáltatás várt hatékonyságának elmaradását. Ennek okaként a letartóztatottnak a civilekkel való közös munkahelyen való foglalkoztatását, az őrszemélyzet politikai nevelésének nem megfelelő szintjét és a munkateljesítmény, illetve a juttatható kedvezmények közvetlen összefüggésének hiányát jelölte meg. Ennek megfelelően elrendelte azon munkahelyek felszámolását, ahol a letartóztatottak, internáltak a civil munkásokkal közösen dolgoztak, valamint az őrszemélyzet megfelelő szakmai képzésére helyezte a hangsúlyt (szükség szerint pártiskolát végzetekkel megerősítve). A határozat rendelkezett arról, hogy a szakminisztériumok és a Belügyminisztérium bevonásával az Országos Tervhivatal jelölje ki azokat az üzemeket, építkezé-

seket, bányákat, amelyeket át kell adni a Közérdekű Munkák Igazgatóságának. 1950. után különösen az Államvédelmi Hatóság által átvett börtönökben, élték át — a többségükben a politikai terror ártatlanul bebörtönözött áldozatai — a magyar börtönügy legsötétebb és legszégyenteljesebb éveit. Az Államvédelmi Hatóság 1950 tavaszán négy *internálótábor* kapott: Recsket, Kistarcsát, Kazincbarcikát és Tiszalöket. Az internáltak utakat építettek, bányákban dolgoztak kezdetleges eszközökkel, embertelen körülmények között. Az internálás maximális időtartamához képest — amely 2 év volt és fenntartását hat hónaponként felül kellett volna vizsgálni — többségben voltak azok, akik ezt messze meghaladó időtartamot töltöttek le. Az internáltak száma pontosan nem állapítható meg. Egyes források szerint 1953. elején 25 000 -30 000, más források alapján 40 000 ezer személy volt internálva.¹⁰ Egy 1953. VII. 26-án hozott határozat alapján az internálótáborokat szeptemberig fel kellett számolni.

A politikai befolyás növelését szolgálták a büntetés-végrehajtás szervezeti átalakításai is. 1952. márciusában a börtönügy szervezete az igazságügyi kormányzattól a Belügyminisztérium felügyelete alá került.¹¹ A büntetőintézetek központi irányítására létrehozták a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságát, e szervezeten belül az elítélt-munkáltatás irányítását a Közérdekű Munkák Igazgatósága vette át. További intézkedéssel összevonták az intézetparancsnoki és a vállalati-gazdatói munkaköröket.

A sztálini büntetőpolitika a magyar börtönügy személyi- és szervezeti feltételrendszerét is drasztikus alapossággal igazította saját követelményeihez. 1949-1950-ben a börtönök személyi állományának teljes cseréjét végezték el. Az új személyzet nem előképzettség és szakmai rátermettség, hanem főképpen a politikai megbízhatóság kritériumai alapján verbuválódott.¹² A szakmai képlet végtelenül leegyszerűsödött: a személyzet és az elítéltek, mint politikai ellenfelek álltak egymással szemben. Az őrszobákon kihelyezett parancsoló jelmondat a „ne csak őrizd, gyűlöld is” gyakorlatában elterjedt a durva, embertelen bánásmód, az elítéltek mély, megalázó alávetése az „osztályharcra edzett”, átmilitarizált személyzetnek. Az új tiszti állomány felkészítése 1948 tavaszán kezdődött (az Igazságügyminisztérium LI. Főosztálya utasítása alapján). A tisz-

tek gyorsított kiképzése négy alkalommal 6, 8, majd 12 hónapos tanfolyami kurzusokon keresztül folyt 1954-ig. Önálló képzőhely hiányában a tanfolyamok részére kezdetben a Gyűjtőfogház egyik épületében alakítottak ki előadótermeket és szálláskörletet.¹³ 1951-től a X. kerületi Maglódi út 125. szám alatti, volt egyházi ingatlant jelölték ki abból a célból, hogy a büntetés-végrehajtás a személyzet teljes képzési és továbbképzési igényeinek egy helyen tudjon eleget tenni. Itt alakult meg 1951 végén a Büntetés-végrehajtás Központi Kiképző Iskola.¹⁴ A Belügyminisztérium irányítása alá került büntetés-végrehajtás a büntetés-végrehajtási személyzet képzési rendszerében is jelentős, egyes elemeiben máig kiható változásokat hozott. Megkezdődött a büntetés-végrehajtás személyzet szakmai képzésének integrálása a belügyi tárca képzési rendszerébe, amely állománycsoportonként alakította ki struktúráját felső-, közép- és alapfokú képzésre. **(II.sz. melléklet)**

1951. januárjától vette át az Államvédelmi Hatóság a Pestvidéki Fogházat (Gyorskocsi utca), ahol csak politikai elítélteket helyeztek el. A régi őrséget Államvédelmi Hatóság őrségével cserélték fel, ettől kezdve a vég nélküli verések, fenyegetések napirenden voltak. A szemtanuk visszaemlékezései szerint a táplálék mennyisége — napi 1 liter leves háromszori adagolásban és 25 dkg. kenyér — a náci haláltáborok színvonalán mozgott. A fogvatartottakat, noha még ki sem hallgatták őket, csíkos ruhába öltöztették, fejüket kopaszra nyírták, nevüket számokkal helyettesítették.¹⁵ A Markó utcai börtön II. és III. emelete 1950. nyarától került az Államvédelmi Hatóság felügyelete alá. A III. emeleten helyezték el azoknak a „kényes ügyeknek” a vádlottjait, akiket az Andrassy út 60-ban már kihallgattak, vagy további kihallgatásra vártak. Itt tartották fogva – többek között – a RAJK per, a MINDSZENTY per valamint CSERMANEK János (KÁDÁR János) és társainak csoportját. Ezen az emeleten civil ruhás Államvédelmi Hatóságosok látták el az őrséget, rajtuk kívül senki sem léphetett be ide. Valahányszor erről az emeletről vittek el, vagy hoztak foglyokat, azokat senki sem láthatta.¹⁶ 1951. május első napjaiban vette át a budapesti Gyűjtőfogházat az Államvédelmi Hatóság. Az átvétellel – az ott fogvatartottak tanúsága szerint – minden

megváltozott. Néhány héten belül 2000 főre emelkedett a fogvatartottak száma, többségüket a bal csillagba helyezték el. Az épületrendszer másik szárnyát, a jobb csillagot a kitelepítés folyamán elkobzott személyi-, és vagyontárgyak raktározására használták fel.¹⁷ A különböző üzemekben a normákat 50%-al felemelték, a munkaidőt meghosszabbították. A külvilággal való minden érintkezést megszüntettek, a levelezést, a látogatást, a csomagküldést nem engedélyezték, így számos fogvatartotról három évig semmiféle információt nem kaptak a hozzátartozók. A börtön területén megtiltottak mindenféle érintkezést, beszélgetést az elítéltek között, az örök előtt sapkát levéve, fejet hajtva volt szabad megállni, ha valaki egy őrt megpillantott, azonnal le kellett vennie a sapkáját és befordulni a falhoz, megvárni, míg az őr elhalad mögötte. Az élelmezési normákat úgy lecsökkentették, hogy néhány hónap múlva az elítéltek nagy része a bergenbelseni rabtáborok csontra soványodott rabjaira emlékeztetett.¹⁸

A Váci Országos Börtönt 1950. január elejétől vette át az Államvédelmi Hatóság. Ide szállították az egész országból a számukra különösen veszélyes politikai elítélteket. A bánásmód itt még a többi börtönnél is kíméletlenebb, kegyetlenebb volt. Rendszeresek voltak a verések. Az egykori fogvatartottak visszaemlékezéseiből insert, hogy az Államvédelmi Hatóság börtöneinél elviselhetőbb bánásmódban részesültek az igazságsügyi tárca felügyelete alatt álló börtönökben, ezek között is voltak különbözőségek. E nehéz időszakot érintve kell megemlíteni a fogva tartottakkal érintkező személyzet egy részének szakmai-emberi tisztességét, humánus, nemritkán az ártatlannokkal rokonszenvező, segítő magatartását.

Joszipf Viszarionovics DZSUGASVILI (SZTÁLIN) halálával (1953. III. 5.) és ezt követően az Szovjetunió Kommunista Pártjának Elnökségén belüli erőeltolódások következményeképpen a RÁKOSI-csoport átmenetileg meggyengült.¹⁹ A korábbi büntetőpolitikai irányvonal bátorralan átértékelésével 1953. VII. 25-én közkegyelmet hirdettek, ezt azonban vontatottan és részlegesen hajtották végre. A kegyelem gyakorlásának csekély voltát jelzi, hogy 1953. decemberéig a fogvatartottak létszáma alig kétezerrel csökkent. 1954-ben, NAGY Imre miniszterelnöksége évében az Magyar Dolgozók Pártjának tavaszi, III. kongresszusa előtt újabb lendületet vett a politikai

elítélések felülvizsgálata, ennek eredménye az volt, hogy az év végére a fogvatartotti létszám jelentősebben, mintegy 50 000 főre csökkent. A bánásmód enyhülését a politikai elítéltek 1953. júliusától érzékelték először. Az Államvédelmi Hatóság őrei brutalitása ettől valamelyest alábbhagyott, közülük sokan rádöbbsentek arra, hogy hatalmuk véges, visszaéléseikért felelniük kell. 1954 nyarától fokozatosan és részlegesen felszámolásra került a nagyszámú, külső munkáltatást ellátó őrparancsnokság. 1954. VII. 1. és 1955. I. 1. közötti időben 6 országos börtön (Budapest, Kalocsa, Márianosztra, Szeged, Vác, Sátoraljaújhely), 11 büntetés-végrehajtási munkahely (Állampuszta, Baracska, Pálhalma, Farkaslyuk, Komló-Béta és Komló-Anna akna, Komló-kőbánya, Ormospuszta, Oroszlány, Várpalota, Csolnok), 20 megyei börtön, 72 járási börtön, valamint a fiatalkorúak börtöne és a Központi Büntetés-végrehajtási Kórház működött.²⁰

A belügyminiszter utasítására 1954 végén „a fiatalkorú elítéltek megfelelő elhelyezésének, nevelésének, foglalkoztatásának, valamint a szocialista törvényesség betartásának érdekében”²¹ a ceglédi és a kecskeméti elhelyezés megszüntetésével a fiatalkorúakat a Sátoraljaújhelyi Országos Börtönbe szállították át. Az intézet kijelölése fiatalkorúak börtönének több szempontból kifogásolható volt. Nem felelt meg a büntetőtörvénykönyvnek, amely az 1908-as novella szellemében önálló intézeti elhelyezést írt elő a fiatalkorúak számára. A hagyományosan felnőtt korúakat befogadó intézet szigorú biztonsági és rezsimeleírások alapján működött, személyzetét is ennek megfelelően készítették fel, rideg légkörén csupán csekély mértékben javított az, hogy a fiatalkorúakhoz néhány lelkes pedagógust vezényeltek.²² Az intézet több mint 500 elítélt befogadására volt alkalmas, a létszámnak – jelentős ingadozással – átlagosan a fele volt fiatalkorú. Az intézet kijelölésének másik szembeötlő hátránya peremvidéki elhelyezkedése volt, amely rendkívüli módon megnehezítette a hozzátartozók látogatását. A kijelölésnek ma már nehezen kifürkészhető indokai között feltehetőleg a fiatalkorúak munkáltatási feltételeinek kedvező kialakíthatósága lehetett a döntő. Erre utal az, hogy 1955 első felében már asztalos-, cipész- és konfekcióipari tanműhelyeket működtettek a fiatalkorúak számá-

ra. A szakmai oktatáshoz fűződő elvi elvárások azonban csak részben valósulhattak meg. Szervezési okokból a fiatalokúak tanműhelyei a büntetés-végrehajtás szakmai irányítása alól a belügyi tárca egy olyan irányító részlegének alárendeltségébe kerültek, amelynek feladata a tervteljesítés mindenáron való növelése volt.²³

1954-ben, NAGY Imre kormányzása idején egy 1954-es minisztertanácsi határozat napirendre tűzte a büntetés-végrehajtási tevékenység jogi szabályozásának, a törvényesség megerősítésének kérdését.²⁴ E határozat alapján lépett hatályba az 1955. évi büntetés-végrehajtási szabályzat, mely alapelveként rögzítette, hogy a végrehajtás célját a rendszeres munkáltatás és oktatás eszközeivel kell érvényre juttatni. Ez a célmeghatározás a gyakorlatban is elősegítette a termelés-centrikus szemlélet uralkodóvá válását, azaz az elítélttel szemben az egyetlen értékmérő a munkateljesítmény lett. A rabmunka gazdaságosságának egyoldalú preferálása már 1953-ban elkezdődött a szervezeti átalakítással, amelynek során a büntetés-végrehajtási vállalatok irányítását ugyan meghagyták az országos parancsnokság hatáskörében, de a költségvetési munkáltatás főleg kisüzemekből álló hálózatát, a börtönműhelyeket az egységes irányítás alól kiemelve a Belügyminisztérium Anyagi- és Technikai Főosztálya felügyelete alá helyezték. A minisztérium főosztálya a megyei rendőrkapitányságok főosztályai útján rendelkezett a megye területén elhelyezkedő börtönök pénz- és anyagellátásáról, illetve a börtönműhelyek működtetéséről. Mint a korabeli feljegyzések tanúsítják, a megyei rendőrségi irányítás dilettantizmusa fokozódó gondot okozott az ellátás, a karbantartás és felújítás, valamint a börtönműhelyek működtetése terén.²⁵

A munkateljesítménytől függött és ehhez kapcsolódva változott a levelezés, látogatás, élelmiszercsomag kedvezmények mértéke, a tisztasági cikkek beszerzésének lehetősége, sportkedvezmény lehetősége, egyes esetekben a fegyelmi véttség megállapítása, sőt még a feltételes szabadság is.²⁶ A Büntetés-végrehajtási Szabályzat előírta, hogy a szabadságvesztés büntetést börtönben és büntetés-végrehajtási munkahelyen kell végrehajtani, a gyakorlatban azonban nem volt különbség a két végrehajtási mód között.²⁷ Megkülönböztetést csak az elhelyezéssel és az elítélt birtokában tartható tárgyakkal kapcsolatban

írtak elő. A Büntetés-végrehajtási Szabályzat egyoldalúan és felszínesen körvonalazta az elítéltek jogi helyzetét. Miközben az elítéltek kötelezettségeiről részletes alapossgal rendelkezett, az elítéltek jogait a szabályozás nem érintette. Az 1955. évi szabályozás kétségtelen érdeme azonban az volt, hogy végleg mellőzte a testkínzó, fizikai fájdalmakat okozó fegyelmi büntetéseket.²⁸

A korszak sajátos politikai-gazdasági körülményeinek korlátai között megjelent Büntetés-végrehajtási Szabályzatnak a törvényességet és a fogvatartás humanizmusát célzó elvi törekvései aligha érvényesülhettek a gyorsan és drasztikusan változó hatások alatt. Az 1955-ös év a visszarendeződés éve volt, ez év nyarától a kül- és belpolitikai fejlemények újból a szélsőbaloldali büntetőpolitika pozícióinak erősödéséhez vezettek. Az 1955-ös év első negyede politikai fordulatot hozott, amely összefüggésben az Szovjetunió Kommunista Pártja Elnökségének a hidegháborús feszültség növekedésére tett átmeneti resztálinizációs lépéseivel, a RÁKOSI-csoportot újból aktivitásra ösztönözte. A jobboldali revizionizmussal vádolt NAGY Imrét lemondatták, a hatalmi harcban ismét felülkerekedett Rákosi csoport korábban megkezdett büntetőpolitikájának következménye a fogvatartottak számának növekedése lett. Az újabb letartóztatási hullám azonban már nem bizonyult tartósnak. A szovjet vezetés a túlságosan veszélyessé váló hidegháborús feszültség oldása érdekében 1955. májusától konvergensenk bizonyult a jugoszláv és a nyugat-európai kérdésekben.²⁹ A RÁKOSI-csoportot a Jugoszláviával való közeledés kínos helyzetbe hozta, különösen a korábbi, mesterségesen szított ellenséges viszonyban koholt koncepciók perek – így a RAJK per – miatt is. 1955. júniusától a koncepciók perek bebörtönzött áldozatainak túlnyomó többségét kiengedték a börtönökből, de a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja ezúttal is vontatottan haladt.

A kormányzat 1955. novemberében büntetőpolitikájának újabb enyhítésére kényszerült. Egy 1955. novemberi párthatározat büntetőpolitikai elveket fogalmazott meg, melynek alapján a belügyminiszter, a legfőbb ügyész és az igazságügy-miniszter 1955. XI. 11-én közös utasítást adtak ki. Ennek lényege az volt, hogy megfelelő szigorúságot kell tanúsítania az ellenséges ele-

mekkel, a visszaesőkkel, a fokozottabb veszélyességű elkövetőkkel (zsebtolvaj, betörő, besurranó tolvaj, ittas ember kifosztója) szemben, viszont enyhébb elbírálás alá kell vonni a kisebb jelentőségű vagyron elleni, valamint a tiltott határátlépés, hatósági közeg elleni erőszak, az izgatás vagy a közellátási büntett miatt elítélteket.³⁰ Ezután a fogvatartotti létszám fokozatos csökkenése volt tapasztalható. 1955 végén megkezdődött a külső rabfoglalkoztató munkahelyek felszámolása, az elítéltek többsége újból zárt intézetekbe került.

Az Szovjetunió Kommunista Pártja 1956. februári XX. kongresszusának a sztálini személyi kultuszt leleplező fordulata végleg megpecsételte a RÁKOSI-csoport politikai sorsát. A jogtalanul fogvatartottak elbocsátása, a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja 1956. júliusától, RÁKOSInak a hatalomból távozásával felgyorsult. Az egyes végrehajtó helyeken bizottságok jelentek meg és minden elítéltet meghallgattak. A meghallgatások után elkezdődtek a szabadon bocsátások. Kiszabadultak azok a háborús és népellenes ügyben elítéltek, akiknek nem életfogytiglani szabadságvesztés ítéletük volt, továbbá a kisgazdapárti, a szociáldemokrata elítéltek, a papok, a gazdasági ügyekben, valamint a tiltott határátlépési kísérlet miatt elítéltek. 1956. IX. 1-én a különböző büntetés-végrehajtási helyeken 30 000 személy fogva tartásáról van hozzávetőleges adatunk.

Összességében a hazai börtönügy e letragikusabb korszakát tekintve, megállapítható, hogy miközben a nyugati társadalmakban a II. világháború után a büntetőpolitika enyhülésével megindult az igazságszolgáltatás megújulása, hazánkban 1949-től a nyugat-európai büntetőpolitikai és börtönügyi modell teljes tagadásával gyökeres fordulatra kényszerültünk. A Szovjetunió diktálta sztálini büntetőpolitika ideológiai hátterében az osztályharc fokozódó éleződésének, illetve a proletárdiktatúra hatalomgyakorlásának a többséggel szembehelyezkedő kisebbség elnyomásával járó hamis tantételei álltak. A paranoid büntetőpolitika következményei igazságszolgáltatásunkat újkori történelmének mélypontjára taszították. A különböző represszív intéz

Jegyzetek:

¹ 1950/II.tv.

² A Btá. 32.§-hoz fűzött miniszteri indoklás szerint: „A szabadságvesztések változatos sokasága szükségtelen, sőt egyenesen káros, mert a büntető törvények alkalmazását nagymértékben megnehezíti. Megfelelő intézmények hiányában a különböző szabadságvesztés büntetések végrehajtásánál nem is érvényesülhetnek azok a különbségek, amelyeket a jogszabály szem előtt tartott, így pl. a kényszer-munka büntetés végrehajtására egyáltalán nem került sor. Annak meghatározása, hogy a különböző súlyú büntettek miatt, különböző tartamban kiszabott börtön milyen eltérésekkel hajtassék végre, nem a Btá.-ban hanem a megalkotandó büntetés-végrehajtási törvénybe való.... A börtön életfogytig, vagy határozott ideig tart. Határozatlan tartamú büntetést a Btá. nem rendszeresít, mert a szocialista törvényesség követelményeivel ellenkeznek, ha a bíróság a büntetésnek csupán legkisebb tartamát szabná meg az ítéletben és a szabadulás időpontja a szabadságvesztés büntetés tartama alatt tanúsított magatartástól, lényegileg azonban államigazgatási szerv véleményétől, illetőleg döntésétől függne.”

Loic.cit.

³ Loc.cit. 50. §

⁴ Loc.cit. 28. §

⁵ KIRÁLY: 14.p.

⁶ IZSÁK: 311.p.

⁷ VÍGH ; GLÁSER

⁸ KABÓDY — LÓRINCZ — MEZEY: 142-143.p.

⁹ RÉVAI

¹⁰ 1952-ig a letartóztató intézetek felügyeletét, irányítását az Igazságügyi Minisztérium börtönügyi osztálya, 1952 és 1963 között az országos és megyei letartóztató intézetek felett az illetékes megyei-, fővárosi rendőrkapitányságok büntetés-végrehajtási főosztályai, a járási börtönök és nem önálló bv. munkahelyek felett a megyei, vagy körzeti börtön, illetve önálló bv. munkahely parancsnoka gyakorolta. 1963-tól megszűnt a felügyeleti rendszertagoltsága és az intézetek szakmai felügyelete egységesen az IM Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságához került.

¹¹ Az új személyzetben csak azokat tartották meg, akik 1945. után beléptek a kommunista pártba.

¹² A tananyagban a politikai ismeretek, valamint a közismereti tárgyak (számтан, helyesírás, földrajz, történelem) oktatása dominált. A szakanyagok feldolgozására (őrszolgálat, jog, anyagi-pénzügyi ismeretek, lő- és harcászati kiképzés, hivatalos levelezés, büntetés-nyilvántartási ismeretek) a képzési idő harmada állt rendelkezésre.

¹³ A tisztképzést és a tiszthelyettes-képzést egyaránt folytató intézmény, amely – parancsnoka neve után – „Bakondi Akadémia” néven vált ismertté, 1960-ig működött. Itt szervezték meg 1960-ban az első rabnevelői tanfolyamokat is.

¹⁴ FEHÉRVÁRY: 173-174.p.

¹⁵ Loc.cit. 175.p.

¹⁶ Az elítéltek közül többen szemtanúi voltak annak, hogy az Államvédelmi Hatóság őrsege az éjjeli órákban miként dézsmálta meg ezt a raktárbázist.

¹⁷ FEHÉRVÁRY: op.cit. 179.p.

¹⁸ Loc.cit. 197-198.p.

¹⁹ Az MDP KV. 1953. VI. 27-28-i ülésén az addigi politikai irányvonal átértékelését végzik, 1953. VII. 4-én NAGY Imrét miniszterelnökké nevezik ki.

²⁰ GLÁSER: op.cit. 209.p.

²¹ 14/1954. számú belügyminiszteri utasítás alapján kibocsátott 27/1954. számú országos parancsnoki parancs. A szerző magángyűjteményében.

²² PÁL: 198.p.

²³ 1953-ban a Büntetés-végrehajtás gazdálkodása a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának hatásköréből a felügyelő minisztérium Terv- és Pénzügyi, valamint Anyagi- és Technikai Főosztályaihoz került át. Ezzel a költségvetési munkáltatás területén a szakmai és a termelési érdekek elkülönülésének és gyakori szembeállításának kedvezőtlen feltételei teremődtek meg.

²⁴ MOL K 27. 623. 1954. XII. 17.-ei minisztertanácsi ülés (4. ülés) 5. napirendi pont.

²⁵ ZORKÓCZY: 382-383.p.

²⁶ Büntetés-végrehajtási Szabályzat 327. § , 357. § , 324. § , 369. § , 381. §
GLÁSER: op.cit. 151-152.p.

²⁷ 1955. augusztusában az országban 6 országos börtön, 17 megyei börtön, 11 büntetés-végrehajtási munkahely és 62 járási börtön működött.

²⁸ GLÁSER: op.cit. 148-150.p.

²⁹ 1955. májusában egy Nyikita Szergejevics HRUSCSOV vezette szovjet delegáció Jugoszláviában kiegyezésre törekszik és erre szólítja fel a csatlós államokat, így Magyarországot is, 1955. VI. 18-23. között pedig Genfben a nagyhatalmak tanácskozása zajlik a leszerelés kérdésében.

³⁰ GLÁSER: op.cit. 153-154.p.

³¹ Becslésünk szerint a különböző rétegeket sújtó drákói intézkedések mintegy 700 000 embert érintettek közvetlenül, közvetve pedig családtagjaikat.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

FEHÉRVÁRY — FEHÉRVÁRY István: *Börtönvilág Magyarországon 1945-1956*. Budapest, 1990, Magyar Politikai Foglyok Országos Szövetsége. 230 p. HU-ISBN 963 04 4097 4.

GLÁSER — GLÁSER István: *A szabadságvesztés büntetés végrehajtása*. Budapest, 1975, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 310 p. HU-ISBN 963 22 0250 3.

KABÓDY — LÖRINCZ — KABÓDY Csaba — LÖRINCZ József — MEZEY — MEZEY Barna: *Büntetés-tani alapfogalmak*. Budapest, Rejtjel. 223 p. HU-ISBN 963 72 5511 7.

PÁL — PÁL László: *Nevelés a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, 1976, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 522 p. HU-ISBN 963 22 0389 5.

VÍGH — VÍGH József: *A fiatalok bűnözés és a társadalom*. Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 279 p.

TANULMÁNYOK

ZORKÓCZY — ZORKÓCZY Károly: A gazdasági szervezet helye és formái büntetés-végrehajtásunk fejlődésének egyes szakaszaiban. *Büntetésvégrehajtási Szemle*, Lév. (1957) 6.sz.

INTERJÚKÖTETEK

RÉVAI — RÉVAI Valéria (szerk.): *Törvénytelen szocializmus. A tényfeltáró bizottság jelentése*. Budapest, 1991, Zrínyi Kiadó. 366 p. HU-ISBN 963 32 7148 7.

KÉZIRATOK

IZSÁK — IZSÁK Lajos: Magyarország a II. világháború után (1944-1956). 175-233. p. In GERGELY Jenő — IZSÁK Lajos — PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarország története 1918-1990. 20. századi magyar történelem. (1900-1994)* Budapest, 2001, Korona Kiadó. 460 p. HU-ISBN 963 81 5355 5.

KIRÁLY — KIRÁLY Tibor: *A büntetőhatalom korlátai*. Akadémiai székfoglaló. (MTA). Budapest, 1988, Kézirat.

LEVÉL-, IRAT- ÉS DOKUMENTUMTÁRAK

MOL-K27 — Magyar Országos Levéltár, Minisztertanácsai jegyzőkönyvek gyűjteménye.

JOGSZABÁLYOK

1950/II.tv. — 1950/II.tv. a büntetőtörvénykönyv általános részéről.

Mellékletek jegyzéke:

I.sz. melléklet

A fogvatartottak külső munkáltatását felügyelő- és ellátó szervek és munkahelyek 1952. októberében.

II.sz. melléklet

A letartóztatottak, internáltak, elítéltek, valamint a foglalkoztatottak és nem dolgozók aránya 1953-ban.

I.sz. melléklet

**A fogvatartottak külső munkáltatását felügyelő- és ellátó
szervek és munkahelyek 1952. októberében.**

- **Márianosztrai Országos Börtön**

Szob

- **Balassagyarmati Megyei Börtön**

Somoskőfalú

- **Budapesti Megyei Börtön**

Dunabogdány

Várépítkezés

Csepel Művek

Kőbánya, téglagyár

Pilis

Egri Megyei Börtön

Bélapátfalva

Felnémet

- **Esztergomi Megyei Börtön**

Csolnok

- **Győri Megyei Börtön**

Lábatlan

Kecskekő

Tatabánya-felső

Oroszlány

Almásfüzitő

Mosonmagyaróvár

Oroszlány, bányaeépületek

Oroszlányi bánya

Tatabánya alsó

- **Kecskeméti Megyei Börtön**

Kiskunfélegyháza

- **Miskolci Megyei Börtön**

Egyetem-város

Hejőcsaba

Szuhakálló

Farkaslyuk- Tólap

Farkaslyuk- Ladány

Ormospuszta

Újgyár

Repülőtér

- **Veszprémi Megyei Börtön**

Uzsabánya

Műegyetem

Ajka

- **Balatonnagyberekí Órparancsnokság**

Balatonnagyberekí Állami Gazdaság

- **Budapesti Ép. Órparancsnokság**

Andor u.

- **Kazincbarackai Órparancsnokság**

Kazincbarcika

- **Kisgyóni Órparancsnokság**

Kisgyón

- **Komlói Órparancsnokság**

Komló

- **Recski Órparancsnokság**

Recski kőbánya

- **Sajóbábonyi Órparancsnokság**

Sajóbábony

- **Tiszalóki Órparancsnokság**

Erőmű

- **Várpalotai Órparancsnokság**

Várpalota, Cseri-akna

- **Állampusztai Országos Börtön**

Állami Gazdaság

- **Bernátkuti Órparancsnokság**

Állami Gazdaság

- **Baracskaí Órparancsnokság**

Állami Gazdaság

- **Szegedi Országos Börtön**

Nagyfa

Ideiglenes külmunka

A fentiekén kívül üzemek működtek a:

- **Szegedi Országos Börtönben**

fa, vas-és cipőipar,

- **Kalocsai Országos Börtönben**

játékipar /baba/ és konfekció

- **Fiatalkorúak Kecskeméti Intézetében**

konfekció

- **Váci Országos Börtönben**

vegyes munkahelyek

Forrás ! A szerző magángyűjteménye.

II.sz. melléklet

A letartóztatottak, internáltak, elítéltek, valamint a foglalkoztatottak és nem dolgozók aránya 1953-ban.

Letartóztatottak száma:	34 725 fő
Katonai elítéltek száma:	2 320 fő
Internáltak száma:	4 139 fő
ebből rendőrségi internált:	248 fő
ebből ÁVH internált:	3 891 fő
Összesen:	41 184 fő

Foglalkoztatottak és nem dolgozók aránya (1953. június 1-i állapot szerint)			
	<i>Létszám (fő)</i>	<i>Várható szabadulók száma (fő)</i>	
Közmunka Igazgatóságnál, börtönökben, az Építésügyi- és Bányai Minisztériumhoz tartozó munkahelyeken dolgozók száma:	28 032	8 481	
	KÖMI vállalatoknál dolgozók:	8 865	3 837
	Bányai Minisztérium:	6 445	1 316
	Építésügyi Minisztérium:	9 393	3 328
	ebből internált:	2 649	2 649 (de a létszámcsökkenéssel még nem számol)
	kazincbarcikai ÁVH tábor: tisztalóki ÁVH tábor:	1 025 1 624	
Járás- megyei és országos börtönökből szabadulók száma:		5 339	
Várható szabadulók száma:		13 820	
Nem dolgozók száma:	12 702 fő		

Forrás ! A szerző magányűjteménye.